

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS**TÉZISEI****SVPLEMENTVM AD LEXICON LATINITATIS****MEDII AEVI HVNGARIAE****A-I****PARS PRIMA ET SECVNDA****SZOVÁK KORNÉL****BUDAPEST 2011.****I A célkit zés**

A *Magyarországi Középkori Latinság Szótára* a magyar tudomány nagyvállalkozása, a munka 1932 óta nemzetközi együttm ködésben folyik a Union Academique International központi szerkeszt bizottságával. Kezdetben a munkát Huszti József, majd ifj. Horváth János, végül Boronkai Iván irányította. Boronkai halála (1995) után hárult rám a szerkesztési feladat. A Huszti irányította munka az alapok megvetésére irányult, össze kellett gy jteni azt a megbízható adatanyagot, melyen egy nagyszótár feldolgozása megállhat, emellett az anyag 1200 el tti részét szolgáltatni kellett a nemzetközi központi szerkeszt ségnek. Az adatgy jtés 1945-ben lényegében lezárult, majd a háborús károk pótlására az 1200 el tt keletkezett forrásokból újból teljességgel megtörtént, ehhez járult még az id közben megjelent Vitéz-korpusznak a teljes szóanyaga. Amíg a *Novum Glossarium* központi vállalkozása át nem tért korpusz-alapú módszerekre, a magyar részesezés a megjelent szócikkekben igen magas volt (néhol 10%), ami a tudományos partnerségben a magyar fél megbízhatóságát bizonyította.

Boronkai Iván idején az kívánt nagy er feszítést, hogy a kiadási munkálatok is meginduljanak, mivel az addigra elkészült kéziratanyag már régen az asztalfiókban porosodott. Boronkai áldozatos munkájának hála a Szótár 1987-t l fogva, kezdetben fasciculusokban, a harmadik kötett l már egységes, kemény kötés kötetekben kezdett napvilágot látni. Az ötödik kötet megjelenésének idejére azonban a korábbi évtizedek során felgyülemlett kéziratok elfogytak, immár a szócikkírást és a kiadásra való el készítést egymással párhuzamosan kellett folytatni. A politikai változások során a gyakorlott szerkeszt gárda átalakult, többen az egyetemi életben folytatták tudományos munkájukat, a fiataloknak pedig újra el kellett sajátítaniuk a megbízhatónak bizonyult módszereket. A harmadik id szak egyik igen lényeges feladata, – ez egyben értekezésem tárgya –, az lett hogy szembe nézzen a múlttal és értékelje az eddig elvégzett munkát.

Ezen feladat kit zését többek között az is indokolta, hogy az „I” bet vel a szótári munkálatok mennyiségileg és mértanilag egyaránt éppen a latin ábécé feléhez érkeztek, s a feldolgozott anyag lehet séget teremtett az el ttünk álló munka felmérésére, er ink mérlegelésére és a megszerkesztett szóanyag értékelésére. Ez utóbbi munka vélhet leg a hazai középlatin filológia számára sem teljesen érdektelen. Az értékelést továbbá az is indokolta, hogy boldogabb korszak köszöntött a magyar medievisztikára, legalábbis abban a tekintetben, hogy tehetséges fiatal generáció lépett a színre, s megszorodtak a korábban folytonosan hiányolt színvonalas forráskiadványok. Igaz ez úgy a történeti, mint az irodalomtörténeti és tudományos szövegek közzétételére. A hiányok felmérésének els fontos tapasztalata az volt,

hogy a már korábban is jelent nek tartott, s a pusztá válogatást meghaladóan kiaknázott források szónyaga is mutat súlyos hiányosságokat. Ezek közül is a legfájóbbnak Ianus Pannonius költeményeinek és Antonio Bonfini humanista m prózájának a hiányosságai mutatkoztak. Az is hamar kiderült, hogy továbbra is vannak olyan nagy szövegkorpuszok (pl. az obszerváns prédikátorok kötetei), melyek teljes kiaknázására az er ink továbbra is elégtelenek. Ugyanakkor a szerencse is a kezemre játszott, annyiban mindenképpen, hogy a kiegészítésre irányuló munkálatok közepette új, jelent s Ianus felfedezés köszöntött a humanizmus-kutatásra, Szentmártoni Szabó Géza hozzávet leg 200 sorral gyarapította az eddig ismert költ i korpuszt. A hiányosságok és a rendelkezésre álló anyagmennyiség mérlegelését követ en az éget hiányok pótlása mellett döntöttem.

A kiegészít munkától, melynek szükségszer en egy terjedelmes *Supplementum* megszerkesztésébe kellett torkollania, alapvet en az volt várható, hogy az eddig megszerkesztett anyag megbízhatóságát min síti, továbbá helyreállítja a helyes arányokat, melyek segítségével megbecsülhet nem csak a teljes munka volumene, hanem a középkorban Magyarország területén használt szó- és kifejezésanyag mennyisége is. Miközben tehát folyt tovább a napi szerkeszt munka, létrejött egy pótcédulázás, melyre a vázolt feladat alapozható volt.

A Szótárról a megjelenést követ en nem jelentéktelen mennyiség ismertetés látott napvilágot, a hivatkozások is azt bizonyították, hogy a szerkeszt k jó úton járnak. A magyar és a külföldi tudományosságna van igénye egy effajta kézikönyvre, s ha így van, már csak ezért is érdemesnek látszik a hiányok kiküszöbölése. Az ismertetések tanulságait feldolgoztam és hasznosítottam a munka során.

Az napvilágot látott digitális forrásanyag gyors és ügyes keres rendszereivel arra a kérdésre is választ kívánt, hogy versenyezhet-e a kor új vívmányaival egy (egyel re) papíralapú szótár. A szöveges digitalizátumok ugyan nagy lépésekkel haladnak el re, folyamatosan b vül az ilyen formában elérhet anyag, de két probléma egyel re kiküszöböletlennek látszik e területen. Az egyik az, hogy az adatbázisok létrehozói els forgalombakerülésük után sorsára hagyják „gyermeküket”, azaz a digitális felismerés során kisebb-nagyobb hibaszázalékkal felismert szöveganyag alapos javítását, összeolvasását senki nem végzi el utólag, s egy id után az adatbázis maga is a megbízhatóság álruháját ölti. A másik tapasztalat, hogy az internetes értesülés-áradathoz hasonlóan egyel re ezek a szöveges adatbázisok – képesek ugyan szólistákat generálni abszolút bet rendben és a felismerési hibákkal vegyítve, de – nem tudják elrendezni az emberi aggyal mérhetetlen gyorsan gy l anyagot. Ez a két megfigyelés és a fentebb kit zött feladat elvégzésére tett er feszítés

egyaránt azt támasztották alá, hogy a papíralapú, ellen rzött és logikusan elrendezett szónyagot kell mind teljesebbé és megbízhatóbbá tenni, s alkalomadtán ehhez rendelni hozzá a digitális szövegeket. A *Novum Glossarium* szerkeszt i köztudomás szerint áttértek a korpusz-alapú szótár építésére, munkájuk azonban még a korábbiakhoz képest is lelassult, eredménye pedig egysíkúvá vált (már nem a nemzeti bizottságok beküldött szócikkeit használják, hanem pl. Migne köteteit).

Célul t ztem ki továbbá a feltárt, de a kiadásokban hibásan szerepl , tehát félrevezet alakok javítását. Ez általában a kivételes alak megsz ésével járt, néha azonban új, eddig nem adatolt szócikk létrejöttét is megalapozta. A szótári munkák alapvet hozadéka volt az eddigiekben is, hogy a forráskiadványok a közéteve k nyelvi-filológiai felkészültségét l függ en meglehet sen eltér színvonalat mutatnak. Ugyanakkor meglep jelenség volt, hogy jó latinos felkészültséggel igen, de mint kiderült, paleográfiai készségekkel nem, vagy alig rendelkez kutatók milyen számban gyarapították az egyedi szavak számát. Ezeknek a helyreigazítása filológiai és szótári feladat, kisz résük nélkül a feldolgozott szócikkek nem megbízhatóak, nem állhatnak meg a saját lábukon.

Céljaim között szerepelt a vulgáris és az onomasztikus szónyag értékelése és arányainak megállapítása. Kezdt l fogva bekerültek ugyanis a nyomtatott szócikkek közé olyan népnyelvi szavak, melyek a latin mondatban esetragozott latin jelz vel (és persze a 'vulgo nominatur' min sítés nélkül) fordulnak el , s ezért a szócikkíró ragozhatatlan latin alakként vagy latin szó gyanánt vagy helyett használt szónak fogta fel ket. Ezeknek a szerepeltetése indokolt lehet akkor, ha a külföldön magyarországi latin forrásokat olvasó kutatót feltételezünk, aki a vulgáris alakot anyanyelve miatt nem ismerheti fel, más szempontok azonban meggondolásra késztetnek. A szótári elvek szerint onomasticonban kívánczó kifejezések esetében már az eddigiekben is vegyes gyakorlat született, bekerültek a szótárba világosan tulajdonnévi eredet melléknevek (pl. 'Homericus'), elhagytunk ugyanakkor az onomasztikus elv szigorú alkalmazása okán olyan tulajdonnévi eredet szavakat, melyeknek a m veltségi háttere elhalványult a forrásban való el fordulás korában, s egyértelm en közszoí jelentésben alkalmazta ket a lejegyz jük (pl. 'Acheronticus' = pokoli). A további gyakorlat kedvez alakítása miatt ezen problémák tisztázása is napirendre kellett kerüljön.

II. A megvalósítás módszere és forrásbázisa

A feladat kit zése a forrásbázis és a módszer helyes kijelölését is megkívánta. A 18. század óta hasznosnak bizonyult az ún. cédulázás, a módszer adva volt, a hiányzó és id közben újonnan publikált forrásokat kellett tehát adategységeikre, szavaikra bontani. A számítógép korában azonban már olyan eszközök is rendelkezésre álltak, melyek az anyaggy jtést, ellen rzést és elrendezést jelent sen megkönnyítették. A papíralapú, már meglév cédulákra alapozva egy elektronikus adatbázist építettem, mely kiválóan alkalmasnak bizonyult a tetemes mennyiség cédulaanyag mozgására. A másik korszer lehet séget az internet és a digitális adatbázisok jelentették. Egyrészt az internetes könyvtárak segítségével számos olyan szöveg elérhet vé vált (többek között snyomtatványok és antikvák), melyekhez korábban csak nagy nehézségek árán lehetett hozzájutni. Másik oldalról viszont az elektronikus kiadások a gyülekez adatok gyors ellen rzését és további párhuzamaik feltárását tették lehet vé. Ennyi könnyebbséggel valóban jobb kilátásokkal lehetett hozzáfogni a feladat elvégzéséhez, mint mondjuk húsz esztend vel ezel tt.

A szótári anyaggy jtés korában állandó és komoly vitákat váltott ki az a szempont, hogy legalább a 11-12. századi emlékekre tekintettel paleográfiai h séggel kellene eljárni. Ez képzett szakembereket igényelt volna, s nem kis id ráfordítást, hogy a legkülönböz bb rz intézményekben lév emlékek ilyen alapossággal feldolgozhatók legyenek. Ezt követte a mikrofilm korszaka, de ennek a nehézkessége sem növelte a feldolgozó szócikkírók kedvét a kéziratok legalább alkalmankénti ellen rzésére. Miután erre nem nagyon adódott lehet ség, sem kedv, a régebbi, nagy mennyiség , de ellen rizetlen eredet szöveges forrást közzétev kiadványokról ennek folytán ajánlatos volt lemondani. Most a módszer egyik fontos összetev jévé tettem szükség szerint a paleográfiai h ség ellen rzést. Az ellen rzött adatok esetén feltüntettem a kiadás változata mellett a kézirat variánsát is és megjelöltem az rzési helyet, lehet leg pontos raktári jelzettel. A lehet séget erre els sorban a Magyar Országos Levéltár középkori anyagának internetes hozzáférhet sége jelentette.

A források közül els ként önként adódtak azok a forráskiadványok, melyek valóban újdonságot jelentettek a történeti és irodalomtörténeti forráskiadásban. Számos okmánytár (pl. a Veszprém város történetének dokumentumait tartalmazó két vaskos és színvonalas kötet) és forráspublicáció jelent meg az 1990-es évekt l fogva. Egy részük folyóiratokban, más részük önálló formában látott napvilágot, f leg a történeti jelleg eknek a feltárását és feldolgozását könnyítették meg azok a vállalkozások, melyek a történettudomány el rehaladását a forráspublicációs tevékenység katalogizálásával igyekeztek dokumentálni (Draskóczy-Soós, Horváth, W.Kovács). A gy jt munka eredeti megszervezése idején igen nagy hangsúlyt

kaptak a központi írásbeliség intézményeiben született dokumentumok, els sorban a királyi oklevelek. Ennek egyik oka természetesen az volt, hogy már korán megtörtént ezek tetemes részének a kritikai megrostálása, kutatómódszertani és filológiai szempontból is megbízhatóbbak voltak a szövegek, mint a nem királyi kancellária termékei. Csakhogy – ezt számos újabb kutatás is meger sítette, – ezek er sen külföldi normák és hatások alatt fejl dtek, a latinságnak a hazaivá válásáról igen egyoldalú kép megrajzolását tették csak lehet vé. Ezért ajánlatosnak látszott a dokumentáris anyag kiaknázásában azon újabb forráskiadványok el nyben részesítése, melyek tervszer en törekedtek a vidéki írásbeliség egy-egy területén az emlékanyag teljes kör feltárására és publikálására (többek között Dreska Gábor hiteleshelyi forráskiadványai).

Az irodalomtörténet területén e tekintetben már jobbára csak a nagy vagy az éves bibliográfiákra támaszkodhattam. Fontos tapasztalat volt, hogy a szakirodalom intenzív olvasása számos forrásra ráirányítja a figyelmet. Az irodalomtörténet emlékei között a már említett szerencsés felfedezés is a kezemre játszott, de nem csak sz ken az újonnan felfedezett kb. 200 sor erejéig, hanem azzal a tapasztalattal, hogy a valóban szóválasztásában is rendkívül eredeti költ , Ianus Pannonius szövegei nem lettek a korábbiakban érdemeinek megfelelő en kiaknázva. Nagy nyereséget jelentettek a felvidéki iskolamesternek Bartholomaeus Frankfordinus Pannoniusnak a komédiái is. Ezek ugyanis részint új m faji színfoltot hoztak az eddigiekben a m prózára és a lírára orientált szépirodalmi forrásanyagban, részint olyan szavakkal b vítették a szótári szókincset, melyek távolabbi következtetések levonására is alkalmasnak bizonyultak. A harmadik nagy korpusz, mely jelent s számú szóval gyarapította az értekezés törzsanyagát, a már régebben is nagyra értékelt ún. *Pécsi Egyetemi Beszédek*. A kutatás id közben meger sítette Timkovics Pál azon tézisé, hogy a beszédek a 13. század második felében keletkeztek, így a szóanyag kinyerése kifejezetten a latin recepció korának lexikai állományát gyarapította. Itt azonban figyelemmel kellett lenni arra a m fajból adódó nehézségre is, hogy a *sermők szerz i* rendszerint kiterjed idézetanyagot mozgattak, s ezeknek a határai nem mindig derülnek ki egyértelm en a szövegkiadásokból. Itt is a forrás ellen rzésére volt tehát szükség, de más módszerrel, mint az oklevelek esetében. Ebben a Migne-féle *Patrologia Latina* adatbázisa volt a segítségemre. Végül, de koránt sem utolsó sorban a korábbi évek tapasztalataira támaszkodva döntöttem Gyöngyösi Gergely újabban megjelent munkáinak a kicédulázása mellett. A pálos szerz nek már korábban is használtuk – Mezey László cédulázásának köszönhet en – több munkáját, nem egyet antikva kiadásban, tehát nem kevés paleográfiai nehézség árán. A már korábban megjelent rendtörténeti munkája (*Vite fratrum*) magában is mutatta, hogy egy er sen egyedi csoport- vagy rétegnyelvi

használatról van szó az munkáiban, ezért nem ki örömmre szolgált az általa fogalmazott rendi konstitúcióknak és a szentbeszédeknek a nyomtatott megjelenése ill. elérhetővé válása.

A mondhatni minimális, kifejezetten forrástani szakirodalom egyik tapasztalatát hasznosítottam, ti. azt a meglátást, hogy a középkori magyarországi elbeszélő forrásanyag egységszerű. Figyelmet fordítottam ezért azokra a kisebb vagy helyi jellegű szövegekre is, melyek árnyalhatják a képet. Régtől fogva tudott volt pl., hogy a Nyírkállói kódex adalékanyag szintén középkori, ráadásul tankönyvi jellegű, tehát hatásait sem szabad alábecsülni. A benne található adalékszövegek (pl. Hunyadi János haláláról stb.) azonban csak a 18. század végi forráskiadványokban láttak napvilágot, ezért – bár a forráskiadvók neve és közismerten magas szintű latin nyelvtudása garancia lehetett volna magában is, – csak a kézirati hagyomány áttekintése árán használhattam fel bármit is ezekből a szövegekből. Időközben szerencsére a levéltárakban őrzött kódexek is elérhetővé váltak az Országos Levéltár gyűjteményeiben, így nem volt már akadálya a kinyert szavak felhasználásának.

A forrásbázis áttekintése során történt fel az is, hogy egy fontos és rendkívül önálló terminológiai rendszert kialakító terület, a heraldika emlékének igen csekély mértékben képviselteti magát a szótár forrásbázisában, s mint kiderült, az sem teljes egészében volt kiaknázva. Éppen ezért külön súlyt fektettem az anyag elmérésére és mind szélesebb körű feldolgozására. Felhasználtam ehhez Áldásy korábban szerencsétlenül figyelmen kívül hagyott katalógusát és a heraldika szakfolyóiratában megjelent szövegeket.

Az adatok összegyűjtését követően különválasztottam azokat a cédulákat, melyek pusztán már meglévő ill. nyomtatott szócikkek anyagát bővítik, azoktól, melyek az eddigiekben nem dokumentált szavak szótári létét megalapozzák és egykori használatát dokumentálják. A két típust ugyanis két külön sorozatban kívántam elrendezni azért, hogy a következtetéseket szembe ne támasszák alá. Ezek után kialakítottam a szótárszerkezetet, az adatokat címszavak alá rendeztem, azon belül, ahol szükséges volt vagy lehetségesnek látszott, jelentéskategóriához utaltam. Az új szócikkek esetében a jelentés mérlegelése után meghatároztam a szótári jelentéskategóriát, s minden új szócikket ilyen módon szereltem fel.

A módszerhez és a forrásbázishoz is természetesen hozzátartozott, hogy folyamatosan rendelkezésemre állt a megjelent kötetek adataival és jellemzőivel való összevetés lehetősége. Ezt hasznosítottam elsősorban az adatok megszerzésénél és kiválogatásánál. Minden esetben megnéztem az adott szó eredeti dokumentáltságát és azt, hogy az újonnan gyűjtött adat beosztható-e a meglévő jelentéskategóriákba. Felhasználtam továbbá a számbeli jellemzőket is és ezekre alapozva becsléseket végeztem a hazai latinság teljes volumenére nézve. Volt

azonban egy másik kontroll lehetőség is, amit az eddigiekben a szótári szerkesztés során kiaknázatlanul hagytunk. Ezt a középkori magyarországi ún. szójegyzékekkel való szembevetés biztosította. A nagyobb szójegyzékeket elször is egységes betűrendes sorozatba kellett rendezni (ilyen egységes latin-magyar jegyzék ugyanis az eddigiekben nem állt rendelkezésre) a könnyebb elhasználhatóság kedvéért, s az így nyert mintegy 3000 adat már összevethető volt a forrásanyagból elvont adatokkal. Nem csak formai tekintetben, de a számszerzők ségeit nézve is. Nem kis szerencsének mondható ugyanakkor az a helyzet, hogy az egykori középkori készítőket érezték a kézirat hasonmásának a közzétételére, s így magukat ellenőrizhetővé a jegyzékek nyomtatott kiadásait.

III. Az elvégzett munka eredményei

Az eredmény az értekezés érdemi része: egy supplementáris adattár a Magyarországi Középkor Latinság Szótára nyomtatásban megjelent kötetéhez, az A-I kezd betűs lemmákhoz. Az adattár két sorozatot képez. Az első sorozatban szerepelnek azok a szavak, melyekről bebizonyosodott, hogy eddig a hazai használatuk dokumentálatlan volt, a második sorozatba azok, melyek az egyedi használatú vagy alacsony adatszámú ill. kronológiailag rosszul dokumentált szavak adatait birtoklik. Az első sorozathoz mintegy 1100 önálló szócikk egység, a másodikhoz értelemszerűen több, mintegy 3500 egység tartozik. A fenti módszerekkel ellenőrzött és megbízhatónak bizonyult adatok pusztán számadatait is érdemes volt szembesíteni az eddig napvilágot látott kötetek jellemzőivel. A kb. 1000 új szócikkhez képest (ezek nagyrésze természetesen újfent egyedi adatoltságú) a szótárban eddig 15.000 önálló bejegyzés látott napvilágot, ebből közel 3000 utalószó, tehát a valószínű szócikkek száma 12.000-re rúg. Ennek tehát kb. a 8%-át sikerült újdonságként hozzátenni, a negyede esetében sikerült valamilyen okból a dokumentációt birtoklani. Fontos tapasztalat volt az is, hogy a megjelent szóanyag tetemes része, mintegy 3600 szó egyetlen dokumentumban fordul csak elő, s ha az öt adatot tekintem a használat pszichikai határának, közel 7000 szó adatoltsága rendkívül alacsonynak tekinthető. A maradék mintegy 5000 (a teljes szótárra becsléssel kivetítve) 10.000 szó valóban megfelel az irodalmi köznyelv kritériumainak. A több mint 100.000 adategységre támaszkodó 12.000 szócikk a Supplementummal együtt más arányok megállapítását is lehetővé teszi. A legtöbbet idézett szövegek a Szótárban az okleveles (csak az Árpád-korból messze több mint 7000) és a normatív (törvényi, zsinati, szokásjogi) források, melyeknek az idézetszáma jóval meghaladja a 6000-et, az ezután következő, szépirodalminak besorolható Vitéz János 3500 adattal szerepel, de némileg megelőzi híres tanítványa, Ianus Pannonius 3700 előfordulással, aminek kb. a fele a görög fordításokból származik. Magas továbbá az itáliai Szent Gellért püspök (mintegy 3000) és Antonio Bonfini adatoltsága (közel 2000), s az ezután következő szerzők és forráskiadványok nagyjából az ezres átlagon mozognak. A dokumentáltság ezen számarányai a nyelvi összetétel megítélésében alapvetőek.

További tapasztalatok is adódtak az elvégzett munka során. A címertani források vizsgálata egyértelműen bizonyította, hogy a címertani szakemberek a filológiai elemzés iránt nem mutattak különösebb érdeklődést (néhány apró esettől, pl. színékről folytatott vitáktól eltekintve). Annál különösebb ez, mert világosan kiderült az is, hogy az ún. heraldika utolsó magyarországi korszakában egy heraldikai nyelv fokozatos születésének lehetünk tanúi, mely nem sokkal később merev szabályrendszerbe szorítva a legújabbkorig

használatban maradt. A *sermoszer* k nyelvű összetételének vizsgálata rávilágított arra is, hogy a magyar nyelv szókincsének elemei gyakorta visszavezethetők az antik alapokon álló középlatin szóhasználatra. Ennek oka minden bizonnyal a *sermo* m fajának közösségi kötöttségében rejlett. A humanista Bartholomaeus komédiájának szótári kiaknázását az az összefüggés is alátámasztotta, hogy történeti adatok alapján a felvidéki városok iskoláiban antik szerzőket kezdtek előadni a 16. század elején, többek között Plautust, s ez feltételezi, hogy nyelvi felkészültséggel rendelkezett a közönség a nem könnyű auctor megértéséhez. Bartholomaeus Frankfordinus mintái egyértelműen a plautusi korba nyúlnak, s feltehetőleg a *sermók*hoz hasonlóan közönségük alapján kötöttek voltak, egyúttal azonban a latin hazai holt nyelvvé válásának mérföldkövét jelentették. A kisebb elbeszélő források vizsgálata azzal a tanulsággal járt, hogy ezek történeti értéke ugyan alacsony, szerzőik azonban nem ritkán a túlbonyolított kancelláriai nyelvhasználat imitátorai voltak. A dokumentáris forrásokon belül főképpen a hiteleshelyek anyag mutat rendkívüli homogenitást, ami a közéleti, igazgatási és jogi nyelv fokozatos megmerevedésének a tanubizonyosság.

Kísérletet tettem továbbá a nyelvi adatok segítségével a kolostori és humanista latin szinkron jelenségeinek különválasztására. Meggyőzőnek látszó adatok igazolják nagy számban, hogy az ún. skolasztikus nyelvszemlélet alapjain álló kolostori szerzők és az antik esztétikai normákhoz érősen kötődő humanisták (mindennapi élettel kapcsolatos és tudományos) érdeklődésükkel adódóan rendelkeztek közös szókinccsel is, de pregnáns eltérést mutat a szavak kiválasztásához ill. újraalkotásához való viszonyuk. Meggyőzően a kolostori latinság képviselőjének bizonyult Gyöngyösi Gergely, akinek a munkái számos, feltehetőleg általa képzett új szót kínáltak. Bonfini szóhasználatáról meggyőzően az vált világossá, hogy a tartalmilag önálló szerző – feltehetőleg fő forrását, Flavius Blondust imitálva – érősen törekedett saját kora jelenségeinek antik szavakkal történő leírására (pl. 'praefectus praetorii' = nádor, 'interrex' = kormányzó stb.). Gyöngyösi és a pálos szerzők szóhasználatában időről időre a rendi eszmeiséggel való összefüggésre sikerült rámutatni.

Számos véletlenül előírt, rosszul kiolvasott vagy már a középkori szövegnyelvről megromlott alakot sikerült kijavítani. Ez időnként áldozatokat követelt, pl. az 'aquatus, -us' egyértelműen supinumi használat az idézett forrásadatban, így nem indokolt önálló szóként való szerepeltetése. Többek között a megfegtetlen eredetű 'barada' is rossz olvasatnak bizonyult, ezért törölni kellett a szócikkek közül, igaz, a helyes olvasat maga lépett egyelőre egyetlen adatával a helyére ('bandum' = pólya). A 'barada' azzal a fontos tanulsággal is járt, hogy az egyedi használatú szavak esetében nagyon nagy jelentősége a szó eredete

(etimológiája) feltárásának. Az értelmezés ugyan semmit sem változott, mert eredeti szövegkörnyezete csak a jó olvasat jelentését adhatta ki.

A vulgáris alakok számát és jelentését is megvizsgáltam, s arra következtetésre jutottam, hogy ezek gyjtése esetleges volt, nem állnak megfelelő mennyiségben rendelkezésünkre ilyen adatok, ugyanakkor a vonatkozó szótárak (Szamota-Zolnai, TESz stb.) kimerít en foglalkoznak velük, tehát egy szerkeszt i megjegyzés elutalhatja ezeket s tehermentesítheti a további köteteket. Amit a magyar nyelv hozzáadott a latinításhoz, nem is ezekben, hanem alapvet en a vulgáris szavakból képzett latin alakokban testesült meg, olyanokban, mint a 'iobagio, hodnagio, birsagium' stb. Ezek közül egy, igaz csak közép-európai környezetben, de mégis nemzetközi vándorszóvá is lett. Az onomasztikus szavakra vonatkozó áttekintés éppen ellenkez következtetésre vezetett. Mivel kicsi a valószínű sége egyel re egy valamikori latin onomasztikon létrejöttének, ezeket a szavakat, ha forrásadatokkal bírunk, érdemes lesz feldolgozni ket. Az értekezésben bemutatott er sen válogatott jegyzék igen nagy formagazdagságról árulkodik (pl. a humanista szövegekben is egymás mellett él 'Cassoviensis' és 'Cassovianus'). A melléknevek (pl. 'Corvinus') még akkor is figyelmet érdemelnek, ha tulajdonnévi használatúak, mivel jelentésük valójában közszói alapok áll (mi indokolja a megkülönböztetést pl. a költ i 'corviger', amit Hunyadi Jánosra, és a 'Corvinus', amit az unokájára alkalmaztak).

Összességében a vizsgálataim azzal az eredménnyel jártak, hogy a Magyarországi Középkori Latinság Szótárában foglalt lexikai anyag mind számát, mind tartalmi-m faji megoszlását tekintve h tükre egy minden fontos életjelenséget kifejezni képes, valaha a Kárpát-medencében használt latinítás kiterjedt használatának. Rendkívül formagazdag nyelvnek bizonyult, aminek a szókinca elég kiterjedt volt ahhoz, hogy egyazon jelenséget változatosan tudjon kifejezni. A gyakorlati célra készült szójegyzékek, már amennyiben egyáltalán legitim alakot adnak, messze korlátozottabb szómennyiséget ölelnek fel, de a további felhasználásuk éppen gyakorlatorientált mivoltuk miatt indokolt.

IV. Az értekezés témakörében született publikációim:

Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae. A Magyarországi Középkori Latinság Szótára. Volumen V / V. kötet. Ad edendum praeparavit Kornél Szovák. Budapest 1999.

Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae. A Magyarországi Középkori Latinság Szótára. Szerk.: Boronkai Iván. Budapest, 1992, 85-100, 231-258, 440-501. IV. Budapest 1993, 30-74, 273-307. V. Budapest 1999, 155-295, 381-393.

Pótlások a Magyarországi Középkori Latinság Szótárához (Supplementum ad Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae vol. I-IV. Boronkai Iván, Szovák Kornél. Aetas. (1993)1 187–210.

Pótlások a Magyarországi Középkori Latinság Szótárához. Supplementum ad Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae voll. I-IV. (2. közlemény). Aetas. Történettudományi folyóirat. 1994:1, 250-279.

Boronkai, Iván - Szovák, Kornél, Ergänzungen zum Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae. Archivum Latinitatis Medii Aevi (Bulletin Du Cange), Tome LIII. fascicule unique 1995. Bruxelles 1996, 41-85.

Bárderd . (Megjegyzések a középkori erd használat történetéhez).In: Szavak – nevek –szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára. Szerk.: Kiss Gábor és Zaicz Gábor. Budapest 1997, 406–413.

Le tracce della teoria della favola antica nell'Ungheria del XIII secolo. In: L'eredità classica in Italia e Ungheria fra tardo Medioevo e primo Rinascimento a cura di Sante Graciotti e Amadeo Di Francesco. (Media et Orientalis Europa 2. Fondazione Giorgio Cini). Roma 2001, 49-66.

Egy kódex két tanulsága. In: . Tanulmányok Bollók János emlékére. Szerk.: Horváth László et al. Budapest 2004, 145-167.

Várad i Jegyz könyv. Regestrum Varadiense (1208–1235). The Varad Register. Szerk.: Solymosi László, Szovák Kornél, a szövegkiadás Szovák Kornél munkája. Arcanum CD-ROM, Budapest 2009.